

László Rajk, Martin M. Simečka

Dilema '89: Tatăl meu a fost comunist

Scriitorul și jurnalistul slovac Martin M. Simečka și arhitectul maghiar László Rajk, fost publicist samizdat, nu sînt numai foști disidenți ai generației mai tinere, ci și fiii unor cunoscuți comuniști persecutați. László Rajk sr. a fost cea mai cunoscută victimă a proceselor Rákosi din 1949; scriitorul Milan Simečka sr. și-a început cariera în Partidul Comunist Cehoslovac și a devenit disident după 1968. Ei au dezbătut întrebări rămase fără răspuns în ceea ce privește implicarea generației tatălilor lor în comunismul de după război și eșecurile dezbaterilor de azi asupra trecutului din fostele state comuniste. Moderator a fost Eva Karadi, editor la Magyar Lettre Internationale.

Eva Karadi: Există o trăsătură comună interesantă în biografiile voastre care ne-a furnizat titlul pentru conversația noastră. Martin Simečka, cât de bine cunoști circumstanțele prin care tatăl tău a devenit comunist?

Martin Simečka: Le cunosc foarte bine pentru că am vorbit cu el despre asta. După ce a fost exclus din partid în 1968, a devenit disident și a avut timp să reflecteze asupra trecutului. A devenit membru de partid în 1948, la 18 ani. Motivul ia sa personală era tipică pentru generația tânără din Cehoslovacia la începutul anilor '50. Prima republică cehoslovacă era orientată puternic spre stînga: existau un partid social-democrat puternic, un partid comunist și o puternică mișcare intelectuală de stînga; nu era ceva neobișnuit să fii intelectual de stînga sau chiar comunist. Din acest punct de vedere, Cehoslovacia era diferită de Ungaria și Polonia. În alegerile din 1948, partidul comunist a cîștigat 60% din voturi în Cehoslovacia și 30% în Slovacia, ceea ce era tot foarte mult.

Existau două motive puternice pentru a fi comunist. Primul: sentimentul că Armata Roșie a eliberat Cehoslovacia la sfîrșitul celui de-Al Doilea Război Mondial și că rușii au adus libertatea. Al doilea a fost că Edvard Beneș, președinte în 1938 și apoi în exil la Londra, susținea ideea că Uniunea Sovietică ne rămăsese prietenă, după ce Marea Britanie și alții îi au trădat Cehoslovacia prin Acordul de la München din 1938. Tatăl meu era orfan, mama lui a fost ucisă de o bombă americană, iar tatăl său a murit înainte de război. Statul a avut grijă de el, i-a dat o bursă pentru a studia la universitate. "Îmi consideram pe comuniști oameni buni pentru că m-au ajutat pe mine" — mi-a spus el. A fost un motiv personal, probabil principalul motiv pentru care s-a înscris în partid, pe lângă convingerile tipice intelectualilor cehoslovaci. Provenea dintr-o familie social-democrată, nu comunistă. Cam acestea erau împrejurările care determinau înscrierea în partid în 1948. În concluzie, știu foarte bine de ce s-a înscris în partid. Cu toate acestea, nu știu foarte mult despre perioada anilor '50, cînd era deja membru. Nu ocupa o poziție înaltă, dar nici nu era un membru obișnuit. Preda la universitate. Nu știu despre

această perioadă pentru că nu l-am întrebat, și acum regret asta.

EK: László Rajk, tatăl tău a devenit comunist mai devreme: a participat la Războiul civil din Spania la sfârșitul anilor '30. Care au fost celelalte motive pentru care a devenit comunist pe atunci?

László Rajk: Tatăl meu ar fi împlinit 100 de ani săptămîna asta. Povestea lui începe mai devreme și este o imagine inversă, în oglindă, a ceea ce s-a întîmplat în Cehoslovacia. În Ungaria, doar social-democrații erau partii tolerați. Era un partid oficial, dar nu era popular, așa cum se întîmpla în Cehoslovacia. Oricine era adeptul stîngii, mai ales comuniștii, trebuia să se aștepte să fie arestat, chiar torturat. Nu prea făceau carieră ca stîngiști în Ungaria.

De asemenea, este foarte important să ne amintim că nașterea națunii cehoslovace a favorizat cele două națiuni, în timp ce Ungaria era în șoc după Tratatul de la Versailles. Ungaria a pierdut două treimi din teritoriu și populație, în favoarea fostei Iugoslavii, a României, Slovaciei și Austriei și într-o măsură mai mică în favoarea Sloveniei și a Croației. Tatăl meu s-a născut înaintea Tratatului de la Versailles, în Ungaria românească, în Transilvania. Fratele mai mare al tatălui meu a devenit fascist și, mai mult, membru al mișcării fasciste a Săgeților Încrucșați. Era perioada cînd tatăl meu lupta în Războiul civil din Spania în Brigada Internațională. Erau unsprezece frați (opt băieți și trei fete). În familia tradițională, fratele mai mare pleca în Ungaria, nu se căsătorea și plătea pentru ca cei mai mici să vină și ei. Fratele mai mare a murit, și următorul a preluat sarcina, astfel încît s-a ajuns că fratele membru al Săgeților Încrucșați a plătit pentru studiile tatălui meu! El a urmat universitatea, apoi a plecat la Paris și s-a întors. A devenit comunistul-emblemă, cosmopolit, un revoluționar de profesie. Era recunoscut internațional, așa că a devenit rapid un VIP în nomenclatură. Era eroul comunist veritabil, unul dintre puțunii maghiari care au rezistat activ invaziei germane și hitlerismului. Imediat după război se putea sesiza o linie de demarcație în partidul comunist, pe de o parte erau comuniștii întorși de la Moscova, moscoviții, iar pe de altă parte cîțiva care au fost activi acasă și au riscat foarte mult. Cele două tipuri erau foarte diferite, chiar și personalitățile și atitudinile lor erau diferite. Tatăl meu era un bărbat frumos: înalt, cu voce joasă, și vorbea cu accentul special din Transilvania. Era un "element" autentic integrat în partidul comunist. Și era o lipsă de "autentic" la momentul respectiv. Era cea mai populară persoană din partidul comunist. Apoi a venit enigma, procesul aranjat din 1949. A fost primul astfel de proces din blocul comunist. A urmat procesul Slánsky un an mai tîrziu, apoi procesul Kostov, procesele din România, de peste tot... A început cu paranoia moscoviților ilor despre spioni și Războiul Rece și s-a sfîrșit în a doua jumătate a lui '49 ca un joc de putere simplu, dar murdar împotriva lui Tito, iar tatăl meu a fost spînzurat ca fiind spion al lui Tito.

EK: Amîndoi purtați numele tatălui ilor voștri. În cazul tău, László, numele a avut un rol special în timpul perioadei disidente cînd publicai samizdat. János Kádár, care a avut un rol special în lichidarea tatălui tău, a fost citat zicînd că singurul motiv pentru care tu te puteai opune în mod deschis sistemului îl constituia faptul că nu era pregătit să aresteze încă o dată pe cineva cu același nume. Știu că tu, Martin, ai numele tatălui tău. Te numești de fapt Milan. Trebuie să însemne ceva.

MS: Nu, a fost ceva prozaic. Mama a decis că trebuie să mă numesc Milan după tata. Apoi, cînd m-am apucat de scris la începutul anilor '80, tata a zis că

sună stupid să te numești Milan Simečka Jr. și că ar trebui să-mi gădesc alt nume. Numele prietenei mele de atunci, acum soț ia mea, este Marta. Deci, ceva foarte prozaic, nu are nici o legătură cu politica.

EK: Poți să ne spui ceva despre relația cu tatăl tău? De obicei tinerii intră în conflict cu tații și aleg alte căi.

MS: Tatăl meu era tot înalt, frumos, șarmant și popular. A murit în 1990 în urma unui atac de cord, după revoluție a fost unul dintre consilierii lui Václav Havel. Când aveam 14 ani, tata a fost exclus din partid. Și-a pierdut postul la universitate și a devenit disident. Din cauza tatălui meu, mi s-a interzis să studiez la școală și la universitate. Am avut discuții lungi despre cine era de vină pentru ce pățeam eu. Tata a încercat să-mi explice, dar nu trebuia să încerce foarte mult, era clar că nu era vina lui, ci a sistemului. Comuniștii i-au spus tatălui meu că, dacă s-ar opri din scris sau din vorbit, dacă și-ar schimba convingerile...

EK: Vă șantajau...

MS: Mi-au spus că dacă afirm că nu împărtășesc opiniile tatălui meu — nu trebuia să o fac nici măcar public — voi putea studia. Știam cu toții atunci că un astfel de șantaj se practica frecvent. Într-un astfel de caz nu te poți certa cu tatăl tău pentru că există experiențe comune, o presiune mare din afară. Pe de altă parte, am fost norocos, pentru că tatăl meu se simțea vinovat că fiul lui nu putea studia. Mă lua cu el la întâlnirile intelectualilor și scriitorilor cehi și slovaci, care la sfârșitul anilor '70 se adunau în jurul unor oameni ca Ludvík Vaculík, Ivan Klíma, Václav Havel. Erau vreo douăzeci de scriitori, toți interziși, dar publicați în străinătate. Eu eram cel mai tânăr în acest cerc de scriitori pe care îi iubeam, aveam 22 de ani. Am devenit membru al acestui cerc. Aveam întâlniri la câteva luni, dezbăteam toată ziua și publicam în regim samizdat. Era universitatea mea privată, mult mai bună decât orice școală comunistă. Aproape toți acești scriitori, cu excepția lui Václav Havel și Karel Pecka, erau foști comuniști care au devenit disidenți după 1968. Erau așadar lungi dezbateri despre trecut. Nu era ușor. Au fost oameni precum Karel Pecka și Zdeněk Rotrekl care au petrecut amândoi 10 ani în închisoare în anii '50. După 1968 au devenit colegi și prieteni cu oameni care erau la putere în anii '50 — sau oameni care erau lideri intelectuali la momentul respectiv, o generație mai tânără care nu știa și nici nu credea că pe atunci erau disidenți în închisoare. Aveau loc discuții aprinse, în care acești foști prizonieri dezbăteau cu noii prizonieri — în 1981 tata a stat în închisoare un an, Václav Havel a stat cinci ani — despre cine a fost vinovat și cine a avut o responsabilitate mai mare. A fost greu. Unii au încercat să se apere, susținând că nu au știut, că erau tineri, că au avut intenții bune și că așa au fost timpurile. Tatăl meu nu a spus asta. A încercat să înțelegă, nu să se scuze, să înțelegă și să explice. Totuși...

Au trebuit să treacă alți douăzeci de ani pentru a înțelegem că nu am înțeles foarte bine ce s-a întâmplat în anii '50. Că am impresii greșite despre acele vremuri. Chiar și despre tatăl meu. El mi-a explicat cum a fost în timpul procesului Slánský din '52. Avea 22 de ani atunci și a ascultat procesul la radio. "Mă întrebam ce se întâmplă — mi-a spus el — dar nu am realizat că nu era adevărat. Credeam că ceea ce este la radio este adevărat." A început să aibă îndoieli în '53, când Hruščiov a ținut "discursul secret" după moartea lui Stalin, și după moartea lui Gottwald în Cehoslovacia. Atunci au apărut primele îndoieli. Dar până atunci... nu.

LR: În același timp eu am experimentat câteva... nu metamorfoze, ci autodafē-uri ale comunismului. Prima a avut loc după reabilitarea tatălui meu în '53. Alți comuniști au venit în vizită la mama și au mărturisit că ei crezuseră tot timpul că tata fusese nedreptățit. Următorul val a fost după '56 când oamenii au ieșit din închisoare și când mama și alți ii au revenit în Ungaria după ce fuseseră deportați în România. Era în '58. Alt val a avut loc în '60 când oamenii au început să spună că, da, cei care au luptat pe străzi împotriva regimului stalinist în '56 aveau dreptate, și că noi nu avem dreptate. Apoi în '68, la Praga, când comuniștii au devenit deziluzionați și au admis că lucrurile nu pot continua așa. Viața mea a fost un fel de pelerinaj de la o asemenea abdicare la alta.

Mai târziu am realizat că oamenii din zona de stînga sau cvasicomunistă chiar au trăit vremuri grele. Începînd cu Războiul civil din Spania, cînd Guvernul francez a retras Brigăzile Internaționale din Spania și i-a arestat pe oamenii care au luptat pentru republică, la granița franceză. Dar cred că marele șoc a fost pactul Ribbentrop-Molotov. Pentru un comunist, acesta trebuie să fi fost șocul maxim. A rămîne comunist în asemenea circumstanțe trebuie să fi fost foarte, foarte dificil. Nu numai a rămîne comunist, dar a crede și a te convinge că pactul Ribbentrop-Molotov a fost un lucru bun. În același timp, cu toate aceste abdicări, acești oameni s-au obișnuit să înțelegă că greșeau ca indivizi, că ceilalți aveau dreptate și că ei greșeau.

MS: Și unii chiar s-au opus regimului după această schimbare, au fost la închisoare. Și astfel a devenit mai dificil să le pui întrebări. A fost cazul tatălui meu. Mi-a părut rău pentru el: a venit acasă de la închisoare foarte bolnav, și apoi a murit din cauza bolii. Era greu să-i spun "da, ai fost în închisoare, ai fost disident, totuși, cum a fost comunismul în anii '50? Erai un membru de frunte al partidului, aparținea unei clase speciale". După 1968 mulți care aparțineau acestei generații au simțit că au suferit destul. Disidenții din jurul lui Václav Havel — el era excepția pentru că nu a fost comunist — s-au bucurat de credibilitate mare și au devenit voci puternice în societate. Dar, exact pe motivul că au fost disidenți care au luptat împotriva comunismului după 1968, trecutul lor anterior a fost uitat.

În dezbaterea trecutului nu e loc de morală. Nu vorbim despre scuze, ci despre cunoașterea adevărului. Este dificil să vorbești despre anii '50 cu foști comuniști pentru că mulți i-au suferit destul. Ei nu simt responsabilitatea de a spune adevărul. Cumva consideră că au dreptul să tacă, sau să explice că sînt oameni buni sau au fost oameni buni, doar că uneori în sensul greșit. Am o problemă acum pe care nu am avut-o cu tatăl meu pînă în 1989. Dacă tata ar mai fi în viață, l-aș întreba cum a fost pe vremea cînd era tînăr comunist în anii '50. A fost responsabil de expulzarea studenților de la universitate? Ce s-a întîmplat cînd a fost membru de partid? A votat pentru ceva, poate nu pentru pedeapsa capitală, dar pentru ceva care a distrus viețile altor oameni? Cum a fost? Trebuie să mărturisesc că nu știu.

Tata a predat filozofie la Școala de Arte, la sfîșitul anilor '60. Studenții de-ai lui care acum sînt artiști faimoși în Slovacia mi-au spus că tata îi presa să intre în partid, și că ei au refuzat. Nu mi-a plăcut să aud asta. Era o față etică a tatălui meu pe care nu o știam.

LR: Ceea ce descrii este un fenomen fascinant care există dincolo de mica noastră insulă postsovietică. Mă refer la fluturarea micului carnet roșu și altele. Este un fenomen general european. Nu l-am auzit spre exemplu pe Daniel Cohn-Bendit spunînd: "Am fost un ticălos, prost, îngust la minte". El spune exact opusul. Devine problema unei generații. Generația tatălui tău și

generația '68 din Vest s-au suprapus. Se poate spune că în Europa de Est nu avem generația care a pus faimoasa întrebare părinților lor despre rolul lor în al Treilea Reich. Nu auzim astfel de întrebări de la copiii noștri și probabil asta este problema. Nu există nici un imbold pentru noi să ne confruntăm cu trecutul. În orice caz, nu este numai o problemă socialistă — este o problemă europeană.

MS: Diferența imensă între Cohn-Bendit și tatăl meu a fost că Cohn-Bendit nu a făcut rău nimănui pentru că nu a avut ocazia. Aceasta este diferența între comuniștii din Estul Europei și cei din Vest. În Vest bineînțeles că este dezgustător, dar nu este despre a fi vinovat sau responsabil, ci doar despre a fi stupid. Dezbaterea în Europa nu este clară. Există idei preconcepute despre comunism. La conferința Eurozine de la Vilnius din mai 2009, Timothy Snyder a ținut o prelegere excelentă comparând comunismul și nazismul. La nivel politic s-au făcut niște pași, spre exemplu rezoluția OSCE din iulie 2009. În Europa de Vest ar fi fost imposibil acum zece ani să pui comunismul și nazismul pe același nivel. Acum, acest lucru se întâmplă încetul cu încetul. Nu este vorba despre judecată, ci despre responsabilitatea unei generații care încă își mai amintește perioada respectivă, poate să explice cum a fost. În special anii '50.

Începând cu 1989 am trăit înconjurați de foști comuniști care sînt niște oameni drăguți și încântători. Soțul meu Marta provine dintr-o familie comunistă: tatăl ei a fost redactorul-șef al ziarului comunist în anii '50 și a stat la Moscova în timpul războiului. Toți provenim din astfel de familii comuniste. Familiile noastre au fost victimele altor comuniști, comuniștii răi. Chiar și astăzi am o problemă cînd afirm că sînt anticomunist. Nu-mi place cuvîntul. Am avut o mare dispută cu Adam Michnik despre Kundera și mi-a spus: "Faptul că aparțin anticomuniștilor este cel mai rău lucru din lume". Deci, e această problemă, această mafie intelectuală de stînga în Europa — dacă mă pot exprima așa. Este o legătură adîncă, nu numai de experiență comună, ci de viziune asupra lumii, adeziunea la egalitate socială și libertate, pe care bineînțeles că mulți comuniști au avut-o la început. Este momentul să dezbaterem problema dintr-o nouă perspectivă, în special acum, cînd stînga în Europa duce lipsă de idei și nu mai apără libertatea.

EK: Îmi amintesc că imediat după 1989 a avut loc o mare conferință la Paris despre ceea ce se va întîmpla cu stînga în Est. Dacă disidenții care au contribuit atît de mult la schimbarea regimului sînt de stînga sau de dreapta. Încă discutăm aceste probleme. Copiii lor — copiii voștri — au crescut și au o mare problemă cu această minunată lume nouă în care trăim. Unii sînt simpatizanți ai marxismului sau ai mișcărilor radicale de dreapta. Să punem dilema din '89 din această perspectivă. Și-au atins disidenții aspirațiile? Ce se întîmplă cu stînga și dreapta în ziua de azi?

LR: Există două elemente fundamentale în schimbările politice care își au rădăcinile în trecut și pe care nici una din țările postcomuniste nu a reușit să le controleze. Privatizarea și nomenclatura. Fiecare țară a încercat diferite metode de privatizare sau semiprivatizare și nici una nu a avut succes. Nici una. Nu așa spune că toate au fost insuccese, dar așa spune că nici una nu a avut succes. Celălalt element, dar nu separat, este nomenclatura — cum a supraviețuit, cum s-a parașutat în noua eră. Aceste două întrebări influențează viața politică contemporană și vor continua să o facă în viitor. Legea lustrăției în Republica Cehă sau legea non-lustrăției în Ungaria, deschiderea arhivelor în Germania sau deschiderea lor cu întîrziere în Slovacia: toate acestea sînt probleme politice actuale. Nici una din aceste țări nu a fost

capabilă să se delimiteze de trecut și să spună: "începem ceva nou". Trecutul este folosit în mod constant în campanii, negativ sau pozitiv. Încă mai căutăm răspunsuri. Nu le am. Sper ca noua generație să nu ne spună "bine, mergi la colț și vorbește despre trecut, noi ne ocupăm de prezent".

MS: Cred că ne vor întreba, dar nu va fi foarte plăcut să le răspundem. Cum de am putut crea așa o harababură după '89? În primul rând, disidenții nu erau pregătiți pentru schimbare, pentru că au avut atât de multe probleme în găsirea căilor de supraviețuire în comunism. Erau mai mult obsedați de propriul suflet, decât de regim. Desigur, era un element important pe agendă — drepturile omului — care s-a dovedit crucial în '89, dar acum agenda s-a schimbat. În Ungaria poate că disidenții au avut o abordare mai politică sau mai profundă, dar în Cehoslovacia îmi amintesc că, deși aveau loc multe dezbateri, s-a acordat puțină importanță problemelor legate de modalitatea de guvernare sau cum se schimbă economia, cum să fie schimbat sistemul. Majoritatea dezbaterilor erau despre cum să rezisti acelui regim, nu despre cum să creezi unul nou. Așa că în 1989 nu am fost pregătiți.

În al doilea rând, este o problemă de orientare politică. Când am creat un partid din mișcarea revoluționară de la Bratislava, nu a trebuit să dezbaterem despre orientarea de stînga sau de dreapta. Am făcut teste — știți și genul de teste — și am ieșit că eram toți de stînga. Dar a trebuit să decidem să fim de dreapta pentru că a fi de stînga era stupid. Trebuia să privatizezi, să transformi sistemul, să te distanțezi de partidul comunist. Era foarte dificil să fii un politician de dreapta și în același timp, în interior, să fii de stînga. Mulți dintre foștii disidenți și-au schimbat opiniile complet. De exemplu, prietenul meu Milan Uhde a devenit un politician foarte de dreapta și președintele Parlamentului în Republica Cehă. Alții au devenit foarte de stînga, ca Petr Uhl. Mulți s-au aflat undeva la mijloc, dar toată lumea a avut această problemă. Nu cred că putem considera mișcarea disidenților ca fiind responsabilă de regimul actual. Influența lor în Europa a scăzut foarte rapid, fiind prezenți în politică numai ca excepție, ca Havel.

Published 2010-08-06

Original in English

Translation by Cristian Ghinea

Contribution by Dilema veche

First published in *Dilema veche* 338 (2010) (Romanian version)

(c) Martin Simečka / László Rajk

(c) Eurozine